

Ahmed S. Aličić, *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, Islamski kulturni centar, Mostar, 2008, 315 str.

Defter *Sumarni popis sandžaka Bosne iz 1468/69. godine* trebalo je da, prema riječima samog autora, bude davno publiciran s obzirom na to da predstavlja najstariji defter nakon deftera iz 1455. objavljenog 1964. godine. Defteri su popisne katastarske knjige kojima Osmanska država uređuje agrarne i posjedovne odnose i u kojima se iskazuju s jedne strane posjedi i prihodi prvo krupnijih, a potom sitnijih uživaoca prihoda, a s druge strane iskazuju se i poreska davanja stanovništva zaduženog poreskim obavezama. Popisivani su prema kadilucima kao upravno-sudskim i teritorijalnim jedinicima. Defteri su odavno prisutni u našoj osmanistici i može se reći da je u naučnim krugovima razrađena metodologija njihovog korišćenja. Činjenica je da je jezik deftera jednostavan i sadrži veoma ograničen broj termina koji se odnose na nazive poreskih davanja, nazive lokaliteta, nazive državnih službenika i slično. Najveći problem ne predstavlja prijevod nego čitanje deftera, bolje rečeno čitanje naziva lokaliteta, a potom njihova precizna ubikacija.

Treba napomenuti da je navedeni defter iz 1468/69. godine bio predmet posebnog interesovanja Nedima Filipovića koji ga je transliterirao za svoje i institutske potrebe. Nakon njegove transliteracije podaci ovog deftera korišteni su u brojnim naučnim radovima ne samo osmanista i orijentalista nego i drugih historičara koji nisu poznavali turski i osmanski. U okviru projekta OIS Ešref-efendija Kovačević je bio, također, uradio kaligrafski ispis spomenutog deftera.

Sa ozbiljnim izdavanjem osmanskih deftera počelo se na području bivše Jugoslavije godine 1964. izdavanjem prvog osmanskog zbirnog katastarskog popisa iz 1455. godine *Krajište Isa-bega Ishakovića*, koji je obuhvatao samo koridor od Novog Pazara do Hodidjeda i Vrhbosne u prevodu Hazima Šabanovića. Nakon toga uslijedilo je u okviru edicije *Monumenta Turcica* izdavanje nekoliko katastarskih popisa: godine 1972. *Oblast Brankovića i opširni katastaraski popis iz 1455. godine* u prevodu Hamida Hadžibegića, Adema Handžića i Ešrefa Kovačevića, godine 1984. u prevodu Ahmeda S. Aličića pojavilo se djelo *Turski katastarski popisi nekih područja zapadne*

Srbije XV i XVI vek, godine 1986. *Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka iz 1519. i 1533. godine* u prevodu Adema Handžića, godine 1985. *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina iz 1475-1477. godine*, također, u prevodu Ahmeda Aličića. U novije vrijeme izdat je *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine* koji je izašao u izdanju Orijentalnog instituta i Bošnjackog instituta godine 2000. u obradi Adema Handžića i njegovih saradnika.¹ Godine 2001. izdat je i *Popis sandžaka Požega 987/1579. godine* u prevodu Fazilete Hafizović a 2007. *Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1550. godine* u prevodu Fehima Dž. Spaho i Ahmeda S. Aličića.

Prevod i obrada deftera iz 1468/69. godine i njegova publikacija jeste, sigurno, izuzetan projekat s obzirom da predstavlja jedan od najstarijih dokumenata sa opširnim sadržajem, a odnosi se na skoro cijeli teritorij Bosanskog sandžaka izuzimajući dijelove jajačke i srebreničke banovine koji su preuzeti od Ugara 1512. i 1527. godine. Profesor Aličić je u svom predgovoru konstantirao da je navedeni katastarski popis izvršio ogroman utjecaj na historijsku nauku u Bosni i bivšoj Jugoslaviji te da je prvi put shvaćeno „šta je to Osmanlijska država i kakva je njena politička i društvena organizacija“. Ali pored onih koji su mogli čitati original deftera ispisivan sijakatom i orijentalista koji su bili u stanju pratiti Filipovićevu transliteraciju te manjeg broja historičara koji su razumijevali terminologiju popisnih osmanskih deftera, upotreba ovog značajnog izvora bila je ipak ograničena na vrlo uzak krug korisnika. Navedenom publikacijom koja je izašla kao izdanje *Islamskog kulturnog centra Mostar* ovaj vrijedni historijski izvor postao je dostupan i pregledan ne samo široj naučnoj javnosti nego i svima koji tragaju za određenom vrstom informacija.

Naročito zanimljiv dio u ovoj knjizi prevoda navedenog deftera je uvodni dio koji, iako je kratak, jeste veoma sadržajan. Prof. Aličić svoje stavove i svoja saznanja temelji, između ostalog, na samim defterima. Stoga je iščitavanje uvodnog teksta uz prevod samog deftera prilika da se prate njegovi stavovi i ocjene i razumiju neka od osnovnih pitanja osmanskog državnog i društvenog, a prije svega, agrarnog uređenja koje je, između ostalog, bazirano i na specifično ustrojenom produkcionom odnosu u kojem je država „jedini pravi feudalac“. U tom smislu on ocjenjuje tapiju, kojom se označava svojinski i produkciono odnosi na posjedima koji su bili nakon osmanskih osvajanja uklopljeni u mirijsku zemlju, kao civilizacijsko dostignuće koje je

1 Važno je napomenuti da je prijevod navedenog opširnog popisa datiranog 1604. godine prvi sačinio Abdulah Polimac 1978. godine i da se njegovi neobjavljeni, uvezani prijevodi čuvaju u Gazi Husrev-begovoj biblioteci.

„svijetu podario osmanlijski sistem i država“ i u kojem je obrađivač zemlje bio zaštićen preko tapije na neograničeno pravo korištenja svog posjeda/*hakk-i tesarruf*. Poznata je odrednica timarnika kao uživaoca prihoda sa posjeda koji su mu dodijeljeni kao dirlik/apanaža za njegovu vojničku, odnosno državnu službu te kao određena vrsta nadzornog državnog službenika nad funkcioniranjem proizvodnje i prikupljanjem prihoda. U tom smislu prof. Aličić razdvaja ono što su prihodi timarnika, koji su mu bivali dodijeljeni za njegovu vojničku i državnu službu preko dodjele timara, od mogućnosti da se sami timarnik eventualno pojavljuje kao posjednik tapije na čifluku i neposredni ili posredni proizvođač sa određenim poreskim obavezama koje su išle u korist onog za čiji je timar bio vezan poreski prihod sa njegovog posjeda na koji je imao tapiju. Interesantna je i njegova definicija odžakluka kao kategorije „koja se odnosi na društveni i vojnički status, trajan i uslovljen potpunom odanosti državi i službi koju obavljaju begovi i (koja se odnosi na) redovne plate koje uživaju za tu službu“ te su stoga, po njegovoj ocjeni, begovi više društveno-politička nego ekonomska kategorija. Posebno zaslužuje pažnju konstantacija prof. Aličića o *agavatu* kao terminu koji označava posjednika ili veleposjednika u onom što se naziva čiflučkim sistemom kao vidom negacije timarskog sistema. Sigurno je sasvim ispravno ustvrdio da u kasnije formiranom „veleposjedu“ kao ekonomskoj kategoriji ima mnogo više pripadnika svih drugih slojeva stanovništva nego samih begova. Stoga sa nestrpljenjem očekujemo njegovu studiju o čiflučkom sistemu u Bosni, a naznake o novom i ispravnijem poimanju tog pitanja već su date u samom uvodu ovog deftera.

I na kraju da dodamo da će razni istraživači uočiti razne teme čije im razumijevanje omogućava navedeni defter i dat će razne pristupe u njihovom istraživanju. Ali ono što je autor uvoda i prevoda i obrade navedenog deftera apostrofirao kao moguće teme za buduće istraživanje i obradu jeste pitanje strukture stanovništva, pitanje crkve bosanske i, posebno, pitanje osmanske tolerancije i uključenosti raznih slojeva bosanskog stanovništva u sistem Osmanske države.

Poseban doprinos navedenom prijevodu dao je profesor Aličić objašnjenjima i temeljitim bilješkama i mjestimice komentarima koji omogućavaju potpuniji dojam o spomenutoj vrsti građe koja upućuje na osmanski sistem, općenito, te koji daju vrlo detaljne informacije o samim lokalitetima što je interesantno ne samo za osmaniste nego i za širi krug javnosti. Naročito je koristan za osmaniste i opis koji daje autor u uvodnom dijelu u

vezi sa načinom prenošenja naših riječi koje se, uglavnom, odnose na lokalitete i vlastita imena, na osmansko-turski jezik. Ono što nedostaje ovom vrlo luksuzno opremljenom izdanju jeste originalni tekst deftera priložen u vidu kopije originalnog ispisa deftera što bi pojačalo dojam o vjerodostojnosti izvora za one koji su u prilici da mogu pratiti nešto od njegovog teksta. Da je uz to bio dodat i kaligrafski ispis Kovačevića, ovo izdanje izvora bi, sigurno, predstavljalo prvorazredni rad na kojem bi mogle uspješno učiti buduće generacije mladih osmanista i orijentalista.

Azra Gadžo-Kasumović